

- Hellman // World Politics. – 1998. – Vol.50, №2. – P. 203-234.
3. Hale H. Regime cycles. Democracy, Autocracy, and Revolution in Post-Soviet Eurasia / H. Hale // World Politics. – 2005. – Vol.58, №1. – P. 133-165.
 4. Mainwaring S. Presidentialism in Latin America / S. Mainwaring // Latin American Research Review. – 1990. – Vol.25, №1. – P. 157-179.
 5. Linz J. The Perils of Presidentialism / J. Linz // Journal of Democracy. – 1990. – Vol.1, №1. – P. 51-69.
 6. Valenzuela A. Latin America: Presidentialism in Crisis / A. Valenzuela // Journal of Democracy. – 1993. – Vol.4, №4. – P. 3-16.
 7. Derluguian G. Strong chieftaincies out of weak states, or elemental power unbound / G. Derluguian, T. Earle // Troubled Regions and Failing States: The Clustering and Contagion of Armed Conflicts / [ed. by K. Harpviken]. – Emerald, 2010. – С. 51-76.
 8. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів / Дж. Сарторі – К.: АртЕк, 2001. – 224 с.
 9. Carothers T. The end of the transition paradigm / T. Carothers // Journal of democracy. – Vol. 13, №1. – P. 5-21.
 10. Jones M. Presidential Election Laws and Multipartism in Latin America / M. Jones // Political Research Quarterly. – 1994. – Vol.47, №1. – P. 41-57.
 11. Шугарт М. Хуан Линц, президенциализм и демократия: критическая переоценка / М. Шугарт, С. Мэйнуоринг // Ойкумена. – 2003. – №1. – С. 55-75.

УДК 321.6/8

Ілленко Д.В.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНЗИТУ ІЗ ПОСТСОЦІАЛІЗМУ

Розглядається поняття постсоціалізму, яке об'єднало багато підходів до визначення причин і майбутніх результатів розвитку колишніх соціалістичних країн. Аналізуються основні підходи до концептуалізації соціалістичного спадку. Причини та перебіг демократичного транзиту, що відбувався у 1989-1991 рр. у пострадянських країнах, відрізнявся від процесу демократизації в Південній Європі та Латинській Америці. Розглядається також критика відносно використання цих підходів у постсоціалістичному регіоні, а також нові спроби концептуалізації способів демократизації у постсоціалістичних регіонах Європи.

Ключові слова: постсоціалізм, транзитологія, системна трансформація, демократизація.

Ильенко Д.В.

ОСОБЕННОСТИ ТРАНЗИТА ИЗ ПОСТСОЦИАЛИЗМА

Рассматривается понятие постсоциализма, которое объединило много подходов к определению причин и будущих результатов развития бывших социалистических стран. Анализируются основные подходы к концептуализации социалистического наследия. Причины и ход демократического транзита, который проходил в 1989-1991 гг. в постсоветских странах, отличался от процесса демократизации в Южной Европе и Латинской Америке. Рассматривается также критика этих подходов в постсоциалистическом регионе, а также новые попытки концептуализации способов демократизации в этих странах.

Ключевые слова: постсоциализм, транзитология, системная трансформация, демократизация.

Illienko D.

FEATURES OF TRANSIT FROM POSTSOCIALISM

The article considers the notion of postsocialism, which brought together many approaches to determine the causes and future development in the former socialist countries. There analyzed the basic central approaches to the conceptualization of the socialist legacy. The causes and course of democratic transit, which took place in the years 1989-1991 in the post-Soviet countries differed greatly from democratization process that took place in Southern Europe and Latin America. Criticism arising from the use of these approaches in the postsocialist region is also considered in this article as well as new attempts conceptualization of democratization in postsocialist regions of Europe.

Key words: postsocialism, transitology, system transformation, democratization.

Після розлучення з соціалістичним минулим колишні соціалістичні сателіти Радянського Союзу вважаються ліберальними демократіями [1, с. 58]. Вже після десяти років незалежного розвитку країни Центральної Азії і Білорусію було зараховано до консолідованих автократій і близько чотирнадцяти інших країн опинилися в „сірій зоні”, без чіткої тенденції до демократії чи автократії [2, с. 193-194]. Таким чином, багато дослідників стверджують, що: „великий розрив досі існує в колишній комуністичній Європі та Євразії між потужною демократизацією, що відбувається на Заході, та консолідованим самодержавством в шести державах Центральної Азії і в Білорусі. Фізично чотирнадцять інших посткомуністичних держав, долі яких залишаються невизначеними” [2, с.193]. Ця тенденція стає очевидною, якщо порівняти середньостатистичні дані політичних прав і громадянських свобод за період кількох десятиріч з 1992 по 2012рр. (табл. 1). Дані, що часто використовуються

для подібного описативного порівняння належать „Індексу свободи в світі” („Freedom in the World Index”), оприлюдненого щорічно Домом Свободи (Freedom House). Зрозуміло, що соціалістичні сателіти Радянського Союзу показують кращі результати (серед них країни Центральної і Південно-Східної Європи, які тепер входять до ЄС, за винятком деяких балканських країн). Дванадцять членів СРСР (окрім країн Балтії) мають гірші результати, а країни Центральної Азії протягом зазначених періодів були визначені невірними, тобто авторитарними. Також є очевидними тенденції серед цих груп. Всі групи країн, які колись були соціалістичними, показують поліпшення середніх значень протягом другого десятиріччя, а географічні групи країн радянського табору вказують на погіршення ліберальних складових демократії. Наведені результати дозволяють стверджувати, що радянський спадок все ще впливає на демократичний розвиток своїх колишніх членів.

Таблиця 1.

Середні показники політичних прав і громадянських свобод для постсоціалістичних країн за два десятирічні періоди*.

	PR_CL** 1992-2002	PR_CL 2002-2012
Південний Кавказ	4,5	4,6
Центральна Азія	5,9	6
Східна Європа	4,2	4,5
Пострадянські країни	5	5,2
Центральна Європа	1,7	1
Країни Балтії	1,8	1,2
Південна Європа	2,9	2,2
Колишня Респ. Югославія	3,4	2,3
Постсоціалістичні країни	2,4	1,7

*Складено за даними „Freedom House” за періоди 1992-2002рр. та 2002-2012 рр.

**PR_CL: політичні права та громадянські свободи (political rights, civil liberties). Індекс Дому свободи має такі значення для категорії політичних прав і громадянських свобод: вільні (1.0 – 2.5), напіввільні (3.0 – 5.0), невірні (5.5 – 7.0). Ця оцінка являє собою середнє статистичне політичних прав і громадянських свобод у країні.

Понад двадцять років незалежності і національної розбудови пролили більше світла в цьому регіоні, дозволяючи краще оцінити тенденції розвитку в цих країнах. Відразу після краху соціалізму і через помилку прогнозу цього розпаду з боку дослідників комунізму і Радянського Союзу („Sovietology”), ці дослідники були деякий час ізольовані, а їхні підходи мали бути заново переглянуті [3, с.279; 4, с.144]. Водночас транзитологія запропонувала свої послуги з порівняльних досліджень замість обмежених можливостей країнознавчих досліджень („area studies“). Проте Чарльз Кінг спростовує поширену критику щодо дослідників комунізму. Здебільшого ця критика стосувалась використання географічних кордонів в якості аналітичних, або занадто багато уваги приділялось політичним інститутам. Він стверджує, що протягом сорока років дослідники комунізму не відставали від тенденцій соціальних наук. Єдина критика, яку можна було б віднести до цих досліджень, полягала лише у відсутності емпіричних даних [4, с.148-150].

Досвід ранньої демократизації для постсоціалістичного регіону надали дослідники „третьої хвилі демократизації” – Адам Пшеворські, Террі Лін Карл, Філіп Шміттер та інші. Транзитологія, яку Т.Л. Карл та Ф. Шміттер разом із дослідженням консолідації режимів називають протонаукою або субдисципліною [5, с.173], бере свій початок від внеску Д. Растоу [6] і отримує подальший розвиток як актор-центристський підхід зміни режимів. Рання робота з транзитології Г. О’Доннелла і Ф. Шміттера на прикладах Південної Європи і Латинської Америки стала класичним прикладом цієї літератури. У цій роботі дослідники уникають макроструктурних припущень попередніх досліджень, за винятком однієї базової передумови Д. Растоу щодо національної єдності. Основною змінною та джерелом транзиту виступають домовленості еліт. Різні типи договорів між елітами – „модуси переходу” – мають вирішальне значення для успіху або невдачі демократизації [7]. Таким чином, договір між опозицією і консервативними елітами режиму є найбільш бажаним і слугує створенню демократичних інститутів. Як висловився А. Пшеворські: „Демократія не може бути продиктованою, вона

народжується в переговорах” [8]. У свою чергу масова мобілізація, на думку багатьох дослідників транзитології, може бути небезпечною для майбутнього демократичного процесу [9; 10]. Деякий час потому Т. Л. Карл та Ф. Шміттер привернули більше уваги цій проблематиці. У своїх статтях 1994 та 1995 років вони стверджують придатність підходу розробленого на основі випадків країн Південної Європи та Латинської Америки, також для постсоціалістичних країн [5; 11].

Ще одна якісне дослідження в рамках транзитологічного підходу, що інтегрує посткомуністичні країни до комплексних досліджень південноєвропейських і латиноамериканських випадків, провели Хуан Лінц та Альфред Степан (1996). У книзі „Проблеми демократичного транзиту і консолідації: Південна Європа, Південна Америка та посткомуністична Європа” автори підкреслюють унікальний контекст і тоталітарну спадщину цього регіону і наголошують, що перехід і консолідація у випадках посткомуністичних країн має бути переглянута з огляду на ці обставини [12, с. XVII]. Також Дж. Ді Пальма наголошує на принциповій відмінності Східної Європи від випадків інших країн, а також на проблемах аналітичних моделей для інтерпретації перехідного процесу в цьому регіоні [10, с. 51-55].

Досі дослідники постсоціалізму вбачають помилку транзитології в намаганні поєднати випадків постсоціалістичних країн з країнами Латинської Америки і Південної Європи. Ця критика наголошує, що важливі аспекти дослідження регіону втрачаються, якщо аналіз ґрунтується на штучно-подібних „транзитах” інших регіонів світу” [13, с. 91]. Найбільш гостру критику було висловлено ще в перше десятиліття після розпаду соціалістичних режимів, оскільки розмаїття, яке можна було спостерігати в країнах пострадянського простору, було помножено на різноманітний досвід переходів країн Південної Європи і Латинської Америки. Саме таку позицію займає Валері Банс, українець скептично оцінюючи „міграцію порівняльних досліджень” на схід. Вона підкреслює в першу чергу важливість відмінностей, а не подібність між цими регіонами. Можливості й суперечливість досліджень у посткомуністичних країнах демонструють дебати

між В. Банс [14; 15] та зазначеними статтями Ф. Шміттера та Т.Л. Крала відносно використання транзитології щодо випадків постсоціалістичних країн [5; 11].

Ця дискусія часто розглядається як суперечка між „країнознавчими дослідженнями” (area studies) та дослідженнями переходів (транзитів) [14, с. 112-113]. Т.Л. Карл та Ф. Шміттер [5; 11] наполягають на користі порівняльних інструментів аналізу у посткомуністичних випадках демократизації, проте В. Банс наголошує на принциповій трудності узагальнення цих регіонів світу [14; 15; 16]. На думку дослідниці, безумовно, у Південній Європі, Латинській Америці та Східній Європі є загальні риси, характерні для всіх авторитарних режимів. Проте основні відмінності перехідних процесів у цих країнах, на її думку, полягають у таких аспектах: у Південній Європі та Латинській Америці спостерігалась тимчасова ре-демократизація, де визначальну роль відігравали військові сили. Країни Східної Європи, у свою чергу, ототожнюються з роллю ідеології і партійної монополії, які абсолютно унікальним чином позначались на економіці – в першу чергу це виявлялося у партійному контролі над економікою і відсутності буржуазії. Тобто Південна Європа і Латинська Америка завжди мала справу з капіталізмом, що визначало відповідні структури суспільства. Ці умови сформували відмінні риси і типи переходів у процесі демократизації. Єдиним збігом можна вважати лише відносну одночасність цих переходів, що включає всі випадки до третьої хвилі демократизації у світі [15, с. 88-90]. Ця умова також була зазначена опонентами В. Банс як спільна риса переходів. Проте Т.Л. Карл та Ф. Шміттер так само вказують на відмінності і підкреслюють: „у цих випадках можна виділити чотири контрасти: в пункті відправлення (point of departure), за ступенем краху старого режиму, в ролі зовнішніх акторів, а також відносно послідовності трансформаційних процесів” [5, с. 179]. Незважаючи на ці відмінності, дослідники рекомендують подальше дослідження цих випадків як таких, що є теоретично і концептуально еквівалентними іншим [5, с. 184].

Після деякого часу з моменту переходу і на основі їх результатів В. Банс зазначає, що „розрив” з попереднім режимом

відбився на успішних результатах на Сході, замість стратегії „домовленості” на Півдні [17, с. 231]. Під останніми дослідниця розуміє стратегії, які уможливили компроміси між опозицією і старою елітою в політичній та економічній сферах. Стратегія „розриву” передбачала в свою чергу реформування й відмову від соціалістичних моделей у політиці та економіці [17, с. 219-225].

Як зазначалося, підходи транзитології є акторо-центристськими, тобто вони надають модусу переходу (під якими розуміють рішення і дії центральних акторів у момент переходу) і задіяним в них акторам вирішального значення для типу режиму, залишаючи багато інших аспектів поза увагою [1, с. 59]. Дж. Ганс-Морзе вважає необхідним аналіз та оцінку підходів щодо випадків посткомуністичного транзиту, що з’явилися з моменту демонтажу соціалізму до 2004 року. У своїй статті він зізнається, що в дослідженнях з посткомунізму завжди підкреслюється вплив транзитології, хоча не існує чіткого визначення цього поняття. На його думку, деякі критики визначають транзитологію як „літературу” з демократизації в країнах Південної Європи і Латинської Америки. Інші визначають транзитологію як підхід до вивчення політичних, економічних і соціальних перетворень із заданими кінцевими точками [18, с. 322]. Проте при багатьох закидах щодо уявної гегемонії транзитології у дослідженнях посткомуністичних країн, для всіх дослідників є очевидним, що цей регіон досить часто демонструє власну логіку розвитку (як уже зазначалося, самі транзитологи відзначають труднощі дослідження цього регіону засобами транзитології). Як і раніше, залишається важливим питання про те, як і за допомогою яких моделей можна описати процеси змін і результати переходу у постсоціалістичному регіоні. Одна з таких теорій називає цей процес „трансформацією”.

Одним із фундаментальних пунктів критики до транзитології з боку дослідників постсоціалізму є проблема кінцевої точки транзиту. Транзитологічні студії звинувачують у опортуністичних або „телеологічних” тенденціях, тобто процес переходу передбачає кінцеву точку розвитку. Наприкінці перехідного періоду

у цих країнах передбачається встановлення певного режиму на зразок західної ліберальної демократії – таким чином, вона становить точку відліку для порівняння [15, с. 123; 19, с. 7; 20, с. 21-23]. Відповідно до фіксованих критеріїв переходу належить політична та економічна модернізація, що виявляється у набутті країною членства в Європейському Союзі. Тобто безальтернативне включення цих країн у процес світової капіталістичної конкуренції і прийняття до Європейського Союзу має свідчити про завершення переходу [21, с. 320; 22, с. 57]. Проте така конвергенція або „завершення різниці” („the end of defference”) спостерігається тільки в західній частині регіону [13, с.93-94; 21, с.320-321], тому все частіше лунає твердження, що ці різноманітні тенденції розвитку більше не належить до парадигми транзиту, а керується власною логікою розвитку. Т. Карозерс стверджує: „Парадигма транзиту була досить корисною під час важливих політичних потрясінь і несподіваних переворотів у світі. Але нині стає очевидним, що реальність більше не відповідає попередній моделі. Багато країн, як і багато політиків і асистентів з демократичного розвитку досі вперто називають перехідними, насправді не знаходяться у процесі транзиту до демократії, а навіть ті країни, що досі перебувають у процесі демократичного транзиту, не слідують заданій моделі. Користуватися парадигмою без терміну її корисного використання викликає уповільнення розвитку у сфері демократичної допомоги і вводить в оману провідних політиків. Прийшов час визнати, що парадигма транзиту пережила термін свого використання і слід шукати кращий підхід об'єктив для подальшого аналізу” [19, с.6]. Подібні погляди щодо постсоціалістичного простору поділяють і інші дослідники, які стверджують, що концепція „посткомунізму” після десятиліть „посткомуністичного поділу” навряд чи є доцільною [22, с.57]. Суперечливі тенденції розвитку та обмежені можливості для будь-якого узагальнення роблять подальші дослідження цього простору замало релевантними, оскільки ці країни вже не становлять „природну сукупність” („natural set”) [4, с.168].

Причини і наслідки переходів у посткомуністичних країн настільки відрізняю-

ться від інших демократичних переходів 80-х років, що вони не можуть бути згруповані в єдину категорію демократизації. Натомість, вважає Майкл Макфол, суперечливі переходи від комунізму відносяться до абсолютно нового явища у світовій історії, і, таким чином, до четвертої хвилі переходів до демократії і диктатури [1, с.59]. Згідно з М. Макфолом, умови для транзиту, що описані у класичній транзитології, не функціонують у посткомуністичних країнах. Так, країни, де процес демократизації здійснювався „зверху”, пізніше перетворилися на диктатури, а там, де відбулися масові мобілізації, здійснився перехід до стабільної та консолідованої демократії [1, с. 67-69]. Крім того, М. Макфол досліджує баланс сил, що був встановлений у національних парламентах під час перших виборів. Саме цей баланс, на думку дослідника, надалі сприяв встановленню диктатур, часткових або консолідованих демократій [1, с.70-73]. Такі дослідники, як Г. Екірт та Д. Зиблатт спостерігають лінії поділу в інших областях: у культурі, економіці та у політичній поляризації населення. Таким чином, дослідники підкреслюють важливість історії і відмічають, що у цьому регіоні: „загалом, історія, здається, демонструє послідовності, що викликають збентеження” [13, с. 92]. Ці особливості досоціалістичних історій набувають зовсім нової якості у новому контексті. Так, М.Макфол визнає, що пізніше, після каузального впливу початкового модусу переходу, великого значення набуває сусідство країни та стратегічні стимули, що випливають з цього сусідства. Ці та інші структурні змінні, які тривалий час ігнорувались у транзитології, показують значні відхилення в усіх посткомуністичних країнах і тим самим роблять твердження про загальну посткомуністичну спадщину дуже сумнівною [1, с.85-87]. Після довгих дебатів про причинно-наслідковий зв'язок та після того, коли дослідники порівняльної політології визнали, що є певні стійкі національні характеристики, відбувається „онтологічний зсув”. Під цим слід розуміти, „стійкість каузальних механізмів, наслідки яких переплелися з процесом, вбудованим у просторово-часовий контекст” [3, с. 280]. Такими казуальними механізмами є специфічні характеристики країн. Ці

характеристики взаємодіють із загальним контекстом, проте це має різні наслідки. На думку Ч. Чен та Р. Сіл, цей факт сприяв урегулюванню конфлікту галузей „країнознавчих досліджень” і порівняльних досліджень, про який згадувалось раніше, тому що він вказує на релевантність варіативності початкових умов для кросс-національного порівняння [3, с. 280-282]. Таким чином, друге десятиліття дослідження регіону характеризується питанням, як глибоко в історію має заглиблюватись дослідник для того, щоб пояснити варіативність розвитку в цьому регіоні. Напрямок і контекст початкового курсу розвитку відбивається надалі на „великих географічних і історичних контекстах” між субрегіонами і дозволяє подальше розміщення (реінтеграцію) в європейській демократичній історії, як у випадку країн Центрально-Східної Європи та Балтії, з одного боку, і країн колишнього Радянського Союзу – з іншого [23, с. 11]. Ці міркування можуть бути описані схемою, яка, не зважаючи на тавтологічне звучання, відображає ці співвідношення: досоціалістичний досвід сформував соціалістичний досвід розвитку, а цей в свою чергу впливає на наступний постсоціалістичний розвиток [24; 13].

Ще одна тенденція, яка виникає через критику універсалізму та модернізаційних аспектів транзитології, пропонує новий термін позначення різних процесів перетворення і форм політичної системи. Ці процеси називають системною трансформацією і, як правило, це означає, за визначенням В. Меркеля: „інтервал між старою і новою системами”. Трансформація включає в себе зміну старої і будівництво нової структури влади. Основні структури, їх функції, повноваження та шаблони інтеграції замінюються [25, с. 295]. Як зазначалося раніше, деякі дослідники вважають парадигми транзитології непридатними для постсоціалістичних країн [4; 15; 20; 21; 22]. Критики транзитології, серед яких багато соціологів і антропологів, рекомендують розглядати процеси у постсоціалістичних країнах як унікальні та „відкриті” відносно майбутніх результатів („open-ended”) [18, с. 334-340]. Одна з перших антропологів у Східній Європі Кетрін Вердері це пояснює таким чином: „на мій погляд є помилковим вважати, що ми маємо справу з переходом

від соціалізму до капіталізму, демократії та ринкової економіки. Я дотримуюсь думки тих, хто бачить 1990-і роки як час трансформації в країнах, що вийшли з соціалізму; ці трансформації будуть набувати різних форм, деякі з них, можливо, наблизяться до західних капіталістичних ринкових економік, а багато з них цього не зробить ... Коли я використовую слово „транзит”, я беру його в лапки, щоб глузувати над наївністю модної сьогодні транзитології” [цит. за 18, с. 335].

Таким чином, дослідники стверджують, що теорія посткомунізму не стане теорією демократизації. Вони вказують на різні форми трансформації режимів. Ці режими різняться, починаючи від автократії, гібридних режимів, дефектних демократій до ліберальних демократій [16; 19]. Визначаючи поняття системної трансформації, Вольфганг Меркель визначає два основоположні напрямки: „від автократії до демократії та назад” [25, с. 295]. Успішна трансформація, на його думку, відбувається протягом трьох етапів: кінець авторитарного режиму, інституціоналізація демократії, консолідація демократії. Режими „сірої зони” у Східній Європі, серед яких також знаходиться концепт дефектних демократій В. Меркеля, визначаються в цілому, як режим у проміжній стадії. Не зважаючи на існуючі ознаки демократії, вони характеризуються „значними порушеннями у функціональній логіці складових частин режиму, які необхідні для підтримання основ, що є необхідними у функціонуючій демократії для забезпечення свободи, рівності та контролю” [26, с. 95]. В. Меркель і його колеги намагаються спочатку визначити поняття демократії і тим самим потім дати визначення „складових частин режиму”, порушення в яких призведе до дефектів [27, с. 546-549]. Такі „складові частин режиму” включають: електоральну складову режиму, політичну свободу, ефективну монополію держави на насильство, цивільні права, горизонтальну підконтрольність влади.

Цьому підходу нині бракує емпіричного обґрунтування й класифікації, але С. Пікель та Г. Пікель визнають його перспективним, оскільки цей підхід „відзначає сильну диференціацію типів демократії та відхід від дихотомії автократія-демократія” [28, с. 238]. Разом із осмис-

ленням критики універсалізму, що є притаманним транзитології, та унікальності процесів змін на постсоціалістичному просторі, підхід дефектних демократій може бути використаний для вимірювання таких режимів (так, нещодавно В. Меркель намагався оцінити дефектні демократії в Східній Європі за допомогою індексу „ВТГ” (індекс трансформації фонду Бертельсмана) [27]. Дослідники з порівняльної політології, а також інші дослідники постсоціалізму знаходяться у пошуку визнаних критеріїв для цих режимів, оскільки не дивлячись на унікальність регіону, залишається відкритим питання щодо контрольної точки або „кінцевих точок ідеального типу” („ideal-type endpoints”) [27, с. 240].

Наразі можна констатувати, що інтегративну теорію посткомунізму ще не розроблено. Втім дослідження регіону все ще може розвиватися далі в контексті і за допомогою методів суспільних наук. Вимога синтезу структурного підходу з транзитологією при дослідженні постсоціалізму вже досить давно озвучена [29, р.127] також з боку російських дослідників [30, с. 341]. Під структурними підходами А. Мельвіль розуміє соціально-економічні та культурні чинники, які розробили такі вчені, як Г. Алмонд і С. Верба, Р. Інглхарт, Д. Растоу, С. М. Ліпсет. З іншого боку, процедурні підходи об'єднують також транзитологію, оскільки розглядають вибір і рішення конкретних політичних акторів. Досить переконливими є роботи С. Пікель та Г. Пікель, в яких автори намагаються порівняти та об'єднати підходи до вивчення політичної культури і порівняльного дослідження демократії, а саме їх методів [28; 31; 32]. Саме це має у майбутньому сприяти переоцінці багатого постсоціалістичного досвіду постсоціалістичних країн, а саме траєкторії їх розвитку у сьогоденні. Проте у цьому процесі наголос на унікальності регіону не слід перебільшувати, а варто дозволяти використання розроблених критеріїв щодо демократичності системи, які тим не менш відмовляються від жорсткої дихотомізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. McFaul M. The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World / M. McFaul // M. McFaul

- and K. Stoner-Weiss (eds.) *After the Collapse of Communism.* – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – P. 58-96.
2. Carey H. F., Raciborski, R. Postcolonialism: A Valid Paradigm for the Former Sovietized States and Yugoslavia? / H. F. Carey, R. Raciborski // *East European Politics and Societies.* – 2004. – Vol. 18. – no. 2. – P. 191-235.
3. Chen C. *Stretching Postcommunism: Diversity, Context, and Comparative Historical Analysis* / C. Chen, R. Sil // *Post-Soviet Affairs.* – 2007. – Vol. 23. – P. 275-366.
4. King, C. *Post-Postcommunism: Transition, Comparison, and the End of 'Eastern Europe'* / C. King // *World Politics.* – 2007. – Vol 53. – no. 1. – P.143-172.
5. Karl T. L. *The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go?* / T.L. Karl, P. Schmitter // *Slavic Review.* – 1994. – Vol. 53. – no.1. – P. 173-185.
6. Rustow D. *Transitions to Democracy* / R. Rustow // *Comparative Politics.* – 1970. – Vol. 2. – P. 337-363.
7. O'Donnell G. *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions About Uncertain Democracies* / G. O'Donnell, P. C. Schmitter // Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press. – 1986.
8. Przeworski A. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America* / A. Przeworski // Cambridge, UK: Cambridge University Press. – 1991.
9. Karl T. *Modes of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe* / T. L. Karl, P. Schmitter // *International Social Science Journal.* – 1991. – Vol. 43. – no. 2 – P. 269-284.
10. Di Palma G. *Legitimation from the Top to Civil Society: Politico-Cultural Change in Eastern Europe* / G. Di Palma // *World Politics.* – 1991. – Vol. 44. – no. 1. – P 49-80.
11. Karl T. L. *From an Iron Curtain to a Paper Curtain: Grounding Transitologists or Students of Postcommunism?* / T. L. Karl, P. Schmitter // *Slavic Review.* – 1995. – Vol. 54. – no. 4. – P. 965-978.
12. Linz J.J. *Toward Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* / J.J. Linz, A. C. Stepan // Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press. – 1996.
13. Ekiert G. *Democracy in Central and Eastern Europe One Hundred Years On* / G. Ekiert, D. Ziblatt // *East European Politics and Societies.* – 2013. – Vol. 27. – P. 90-107.
14. Bunce V. *Papers Curtains and Paper Tigers* / V. Bunce // *Slavic Review.* – 1995. – Vol. 54. – no.4. – P. 979-987.
15. Bunce V. *Should Transitologists Be Grounded?* / V. Bunce // *Slavic Review.* – 1995. – Vol. 54. – no. 1. – P. 111-127.
16. Bunce V. *Comparing East And South* / V. Bunce // *Journal of Democracy.* – 1995. – Vol. 6. – no. 3. – P. 87-100.
17. Bunce V. *Comparative Democratization: Lessons from Russia and the Postcommunist World.* / V.

- Bunce // M. McFaul, K. Stoner-Weiss (eds.) .) After the Collapse of Communism. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – P. 207-231.
18. Gans-Morse J. Searching for Transitologists: Contemporary Theories of Post- Communist Transitions and the Myth of a Dominant Paradigm / J. Gans-Morse // Post-Soviet Affairs. – 2004. – Vol. 20. – no. 4. – P. 320–349.
19. Carothers T. The End of the Transition Paradigm / T. Carothers // Journal of Democracy. – 2002. – Vol. 13. – P. 5-21.
20. Cohen S. F. Failed Crusade: America and the Tragedy of Post-Communist Russia / S. F. Cohen // New York, NY: W.W. Norton. – 2000.
21. Stenning, A., Hörschelmann, K. History, geography and difference in the post-socialist world: or, do we still need post-socialism? / A. Stenning, K. Hörschelmann // Antipode. – 2008. – Vol. 40. – P. 312-335.
22. Rupnik, J. The Postcommunist Divide / J. Rupnik // Journal of Democracy. – 1999. – Vol. 10. – no. 1. – P. 57-62.
23. Stykow, P. Postsozialismus, Version: 1.0 / P. Stykow // Docupedia-Zeitgeschichte, 22. 4.2013, URL: <http://docupedia.de/zg/>
24. Kopstein, J. 1989 as a Lens for the Communist Past and Post-Communist Future / J. Kopstein // Contemporary European History. – 2009. – Vol. 18. – no. 3. – P. 289 - 302.
25. Merkel W. Systemtransformation / W. Merkel // D. Fuchs, E. Roller (eds.): Lexikon der Politik. Hundert Grundbegriffe. Philipp Reclam jun. Stuttgart. – 2009. – P. 294-297.
26. Croissant A. Defekte Demokratie. Konzept, Operationalisierung und Messung / A. Croissant, P. Thiery // Lauth, H.-J., Pickel, G., Welzel, C. (eds.) Demokratiemessung, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag. – 2000. – P. 89-111.
27. Merkel W. Gegen alle Theorie? Die Konsolidierung der Demokratie in Ostmitteleuropa / W. Merkel // Schrenk, K. H., Soldner, M. (eds.): Analyse demokratischer Regierungssysteme. Wiesbaden: VS., – 2010. – P. 93-114.
28. Pickel S. Politische Kultur und Demokratiemessung, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. – 2006. – P. 15-313.
29. Bova R. Political Dynamics of the Post-Communist Transition: A Comparative Perspective / R. Bova // World Politics. – 2001. – Vol. 44. – P. 113–138.
30. Мельвиль А. Демократические транзиты, транзитологические теории и посткоммунистическая Россия / А.Ю. Мельвиль // Политическая наука в России: интеллектуальный поиск и реальность : Хрестоматия / Отв. ред.-сост. А.Д. Воскресенский. – М. : МОНФ ; ООО «Издательский центр научных и учебных программ», 2000. – С.337-368.
31. Pickel S. Demokratisierung im internationalen Vergleich. Neue Erkenntnissen und Perspektiven / S. Pickel, G. Pickel // VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. – 2006. – P. 6-373.
32. Pickel S. Politische Kultur und Demokratieforschung / S. Pickel, G. Pickel // K. Schrenk, M. Soldner (eds.): Analyse demokratischer Regierungssysteme. Wiesbaden:VS. – 2010. – P. 611-626.

УДК 324.342.8

Авксентьев А.О.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ОСНОВНІ МОДЕЛІ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ ТА ДЕЯКІ ЕФЕКТИ ВІД ЇХНЬОГО ЗАСТОСУВАННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Досліджуються основні моделі виборчих систем і наслідки, до яких призводить їх використання. Основний акцент зроблено на зв'язку виборчої системи з іншими елементами політичної системи. Аналізується вітчизняний досвід застосування діаметрально протилежних типів електоральних формул, а також феномен „диспропорційності парламенту”. За допомоги „індексу Галлахера” порівнюється рівень диспропорційності Верховної Ради України 3-7 скликань.

Ключові слова: виборча система, електоральна формула, індекс диспропорційності, процедура голосування, закон Дюверже, стратегічне голосування.